

АНАЛИЗ НА ЖИЗНЕНОТО РАВНИЩЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА НЕГОВОТО ПОВИШАВАНЕ

Емил Димов¹, Боряна Трифонова², Борислава Гълъбова³

¹ Минно-геоложки университет "Св. Иван Рилски", 1700 София, email: emil_dimov@abv.bg

² Минно-геоложки университет "Св. Иван Рилски", 1700 София, email: boriana_trifonova@abv.bg

³ Минно-геоложки университет "Св. Иван Рилски", 1700 София, email: b.galabova_mgu@abv.bg

РЕЗЮМЕ. Достигнатата степен на жизнено равнище в Република България е въпрос от особена важност и с голямо значение в съвременните социално-икономически условия, което обуславя неговата актуалност. Настоящият доклад е посветен именно на тази проблематика, разглеждана едновременно в теоретичен и в практически аспект. В резултат от извършения критичен преглед на литературни източници и анализа на актуални статистически данни са направени някои обобщения и са обосновани препоръки, насочени към откриването на пътища за неговото реално повишаване.

Ключови думи: жизнено равнище, икономически анализ, макроикономически показатели

ANALYSIS OF THE STANDARD OF LIVING IN BULGARIA AND POSSIBILITIES OF ITS IMPROVEMENT

Emil Dimov¹, Boryana Trifonova², Borislava Galabova³

¹ University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski", 1700 Sofia, e-mail: emil_dimov@abv.bg

² University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski", 1700 Sofia, e-mail: boriana_trifonova@abv.bg

³ University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski", 1700 Sofia, e-mail: b.galabova_mgu@abv.bg

ABSTRACT. Reached level of the standard of living in Bulgaria is an important topic in modern socio-economic conditions, which determines its relevance. This report focuses specially on this issue, viewed in both theoretical and practical aspect. As a result of the performance of critical literature review and analysis of recent statistics have made some generalizations and some recommendations, aimed at finding ways to its real increase.

Keywords: standard of living, economic analysis, macroeconomic indicators

Въведение

През изминалите десет години сме свидетели на дълбоки промени в икономиката и политиката, както и на сложни обществени процеси. Те имат разнопосочно влияние върху днешните стопански перспективи и постигнатото жизнено равнище в Република България. В актуалния социално-икономически контекст постигането на по-висок стандарт за преобладаващата част от населението не е самоцел, а необходимост, което обосновава актуалността на засегнатата проблематика. Този стремеж е обективно обусловен и логичен, предвид историческото развитие на националното и световно стопанство. Той стои в основата на икономическия напредък на всяко общество. В този смисъл, анализът на състоянието и динамиката на жизненото равнище, като значим социално-икономически показател, се превръща във въпрос от особено значение, защото позволява очертаване на възможни подходи за неговото нарастване в общонационален и регионален план. Критичният преглед на теоретични постановки и извеждането на водещи тенденции от своя страна са добра основа за откриването на възможности за повишаването му. Последното е било и остава въпрос от

първостепенно значение, който следва да намери своевременно си и адекватно разрешение. Нещо повече, в условия на задълбочаващи се неравенства, той става все по-актуален и дискуссионен.

Жизнено равнище: теоретични аспекти и реални измерения

Степента на обществено-икономическо благосъстояние е въпрос от особена важност и с критично значение в съвременен план. Това обяснява засиления интерес към темата за стандарта на живота и разпалените дебати относно потенциалните пътища за достигането до по-високото му равнище. При всички положения обаче разработването и прилагането на адекватни управленски решения в тази посока първо преминава през обстойно проучване на състоянието, откриване на тенденциите и оценка на перспективите.

Важно е да се подчертае, че незадоволителният жизнен стандарт предполага относително по-ниска покупателна способност, висока степен на икономическа уязвимост и

риск от социално изключване. На практика той не позволява достъп до адекватни в количествен и качествен аспект образователни, здравни и социални услуги и не дава възможност да се удовлетворяват основните човешки права. Всичко посочено го превръща в проблем не само от икономическо и политическо значение, но и със сериозен обществен отзвук. В резултат през последното десетилетие интересът към засегнатата проблематика остава силно повишен. Това е валидно с пълна сила, особено в настоящия стадий на развитие на националното стопанство, пълноправното членство на България в Европейския съюз (ЕС) и влиянието на световната финансова криза върху нашата икономика. През изминалите десет години България преминава и през други сериозни предизвикателства, свързани с противоречивото въздействие на глобализацията и интеграцията към системата на световното стопанство. Посочените значими исторически обстоятелства и социално-икономически процеси порождават едновременно редица рискове, но и очертават нови възможности.

Известно е, че обществените очаквания от присъединяването на България към ЕС бяха големи. Една значителна част от тях бе свързана именно с надеждите за бързо повишаване на жизненото равнище и настигане на развитите европейски икономики по този ключов показател. Предвиждаше се това да се осъществи чрез ускоряване на развитието на индустрията и интензифициране на външнотърговския обем, в съответствие с откриването на нови стопански перспективи и ориентацията на нашата страна към идеята за единно европейско пространство. Именно жизненото равнище, което пряко засяга всеки член на обществото, е много точен барометър за реалната ситуация в една държава. Познавайки се на тази постановка, според резултатите от последните проучвания на публичното мнение, днес негативните оценки на обществото за положението в страната са на безпрецедентно високо ниво (Институт за отворено общество, 2014). Преобладаващата част от анкетираните го определят като „непоносимо“ и смятат, че през 2014 година тя се е развивала към „по-лошо“ (Институт за отворено общество, 2014). От гледна точка на обективността обаче трябва да се подчертае, че подобни оценки за състоянието на домакинствата и за стандарта на техните членове носят и субективна компонента. Причина за това са различните индивидуални разбирания, които те споделят, отразяващи се върху личната нагласа за качеството на живота.

Анализът на жизнения стандарт в Република България през изминалото десетилетие изисква предварително уточняване на някои важни социално-икономически категории. Трябва да се посочи, че дефинициите за „жизнено равнище“ са много и разнородни, което позволява различни интерпретации на поставения въпрос (Кирилов, 2014). Съгласно представените в някои речници на икономическите термини определения с „жизнено равнище“¹ най-често се означава „благосъстоянието на даден народ,

¹ В специализираната литература различните автори използват няколко понятия с приблизително еднакъв смисъл, сред които „жизнено равнище“, „жизнен стандарт“, „стандарт на живота“ и „качество на живота“. В настоящото изследване те ще се приемат като синонимни, тъй като все още не е постигнато единодушие относно утвърждаването на един от тях като официален термин.

класа или социална група“ (Доганов, Дуранкиев, 1995). То изразява „степената на развитие и на задоволяване на материалните и духовните нужди на даден народ, класа и пр.“ (Доганов, Дуранкиев, 1995). Широко разпространено е и виждането, че това е „равнище на богатството, комфорт, материални блага и потребности, с които една социално-икономическа класа от определен географски регион разполага“. Въпреки многообразието от определения, „жизнено равнище“ остава официално възприет и широко използван термин в теорията и практиката на социалните науки. Като своеобразен парадокс, в академичните среди все още не е постигнато единодушие относно неговото значение и „изграждащи“ съдържателни компоненти. Вследствие значението на термина не е напълно изяснено, защото не са установени съдържателните му граници.

Жизненото равнище се свързва пряко със стила и качеството на живота, които обществото или неговите членове водят и са постигнали или ще се стремят да постигнат в перспектива. От своя страна това предполага определено, относително по-високо или по-ниско, ниво на потребление на стоки и услуги. Неговото състояние е обобщен израз на наличието или отсъствието на много условия: социално-демографски параметри; жилищна и инфраструктурна обезпеченост; трудова заетост и характеристика на пазара на труда; разполагаме доход; участие на гражданите в производството и разпределението на доходите; етап на развитие на системите за обществено образование и здравеопазване и достъп до тях; екологична среда; обществени ценности и културни нагласи и др. В по-широк план, то е функция от степента на стопански напредък и социален прогрес в една държава. Видно е, че връзката между икономическо развитие и жизнено равнище е пряка: колкото по-развита е една икономика, толкова по-висок стандарт на живот на населението би следвало да се регистрира. Теорията доказва, а практиката показва, че социалното и икономическото развитие са неразривно свързани, а постигнатата степен на жизнено равнище е в зависимост и от двете. Нещо повече, този въпрос косвено се отнася и до възможностите, които икономическите агенти имат, за да задоволят своите постоянно нарастващи потребности с наличните ограничени ресурси, а така също и общото материално благосъстояние на домакинствата и тяхната покупателна способност. Представените дотук различни ракурси дават основание да се твърди, че се касае за сложна социално-икономическа категория, отразяваща в обобщен вид етапа на социално-икономическо развитие и съответно изгледите да се задоволят материалните и духовни нужди на едно общество и неговите членове.

За по-пълната преценка на действителното състояние на стандарта на живот следва да се отчетат неговите различни аспекти. Анализът на едни или други показатели осветлява тези отделни аспекти на социално-икономическия профил на обществото. Освен това, обзорът на специализираната литература позволява заключението, че не съществува общоприет подход или модел за измерване и комплексна оценка на състоянието на жизненото равнище. Прави впечатление, че се откриват много способности за неговото определяне, подкрепени или критикувани от страна на едни или други автори. В опит за обобщение,

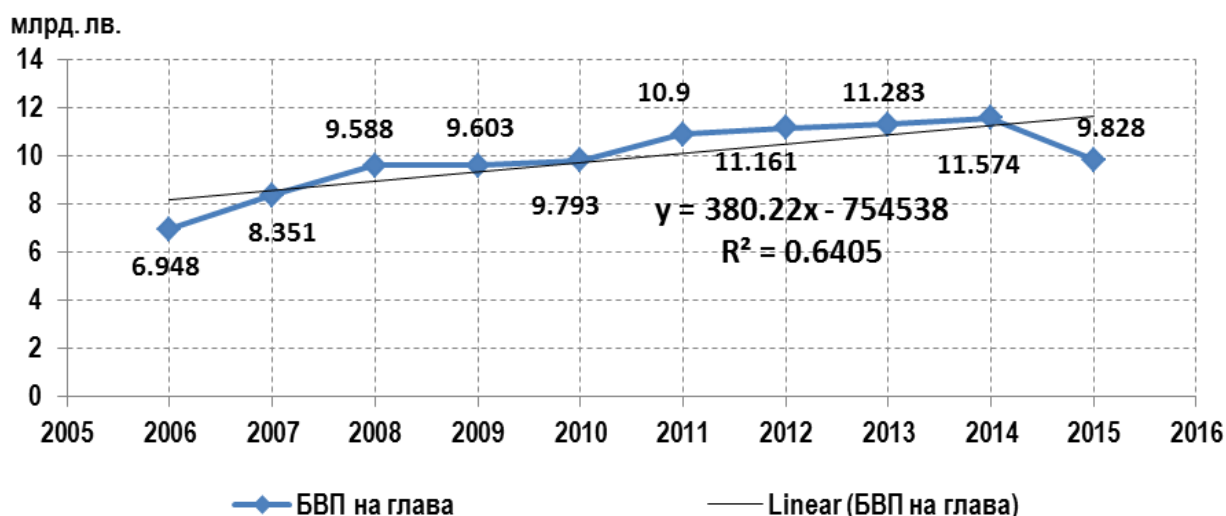
анализът на редица индикатори, сред които БВП и БВП на човек от населението, БНД и БНД на човек от населението, Индекс на човешко развитие (ИЧР), определени показатели за доходите, разходите и потреблението на населението, може да се използва за неговото установяване. Въпреки това многообразие от измерители, все още се срещат сериозни трудности при отчитането му, защото липсва общоприет теоретико-приложен модел за целта (Circio, 2005). Допълнително предизвикателство в хода на извършване на изследвания представлява фактът, че влияние върху нивото му оказват редица детерминанти от икономическо, социално, технико-технологично, политическо, демографско, екологично и културно естество.

Показатели за измерване на жизненото равнище: от теория към практика

Оценката на жизненото равнище може да се направи чрез поне двадесет и два показателя, разработвани през последните години. За да може един показател да предоставя годна и смислена информация, на базата на която да се реформира обществената политика, той трябва да отговоря на няколко критерия. На първо място, трябва да има ясно изразена практическа цел, с което да подпомага органите, определящи публичната политика при разработване и оценка на програмите на всички нива на общността. На второ място, от съответния показател се очаква да може да се прилага на определени времеви интервали, което да позволи периодичен мониторинг и контрол (Кирилов, 2014). Едно от важните изисквания, които могат да се поставят, е неговите елементи да са в

състояние да обхванат цялата съвкупност от фактори, влияещи на жизненото равнище.

Такъв показател, използван широко за оценка на жизненото равнище в България, е създаваният Брутен вътрешен продукт (БВП). В икономическите изследвания той се използва като обобщаващ измерител на равнището на националната производство и потребление. Представява съвкупността от пазарните стойности на всички стоки и услуги, предназначени за крайно потребление, произведени вътре в националното стопанство за даден период, най-често една година. По-конкретно е нужно да се фокусираме върху БВП на човек от населението, като индикатор за жизненото равнище в страната. Чрез неговото разглеждане се отстранява въздействието на абсолютния брой на населението, като по този начин могат да се правят сравнения между различните държави. За целта националните валути се превръщат в стандарти за покупателна способност (СПС), като вместо пазарните валутни курсове се използват паритети на покупателната способност (ППС). Те отразяват покупателната способност на всяка валута, като се елиминират разликите в равнищата на цените между отделните държави. Индексът на физическия обем на БВП на глава от населението в СПС се изразява по отношение на средните стойности на ЕС - 28 равни на 100. Това означава, че ако индексът на дадена държава е по-висок от 100, БВП на човек от населението на съответната страна е над средната стойност за ЕС - 28 и обратното. Първо разглеждаме показателя БВП на човек от населението, като измерител на жизненото равнище, за периода от 2006 до 2015 г. (Фиг. 1).

Фиг. 1 БВП на човек от населението в Република България през периода 2006 - 2015 година в млн. лв.
Източник: Национален статистически институт, www.nsi.bg, 2016

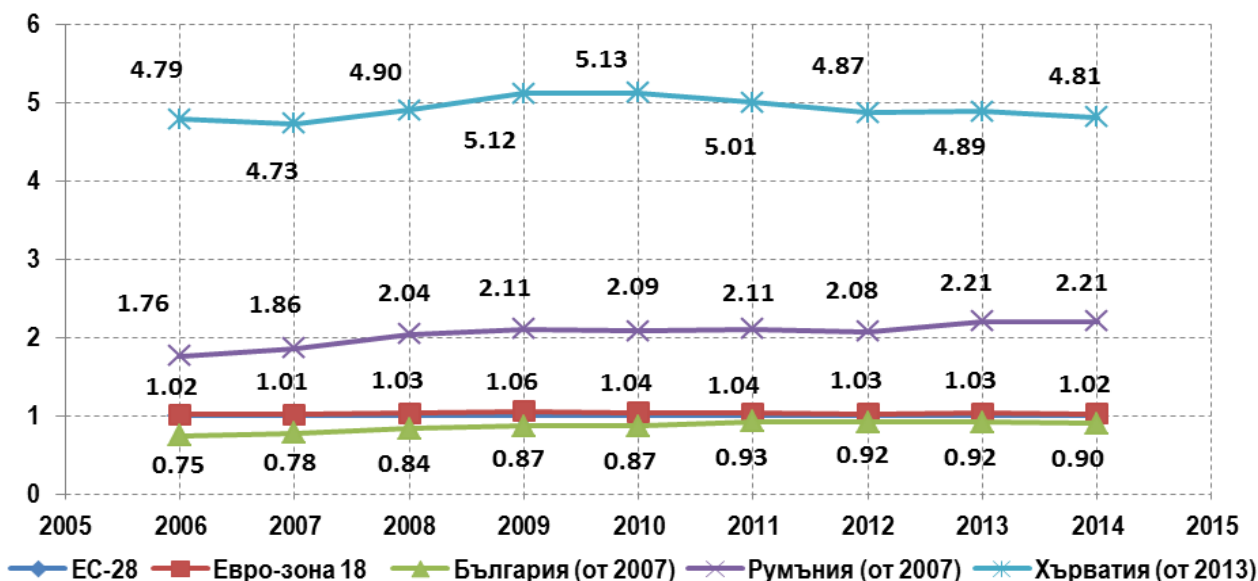
През 2015 г. БВП на човек от населението в България, като измерител на жизненото равнище, е намалял с 17% - 9828 млн. лв. (6581,91 \$), спрямо 2014 г. - 11574 млн. лв. (7751,07 \$). В сравнение с БВП на човек от населението през 2008 г. - 9588 млн. лв., една година след приемането ни в ЕС, жизненото равнище е било по-високо от това през 2015 г., след осем години членство. Наблюдава се ръст с 20% в периода 2006 - 2007 г., 14.7% в периода 2007 - 2008 г., задържане без промяна в периода 2009 - 2010 г., плавно покачване до 2014 г. и спад, регистриран през 2015

г. Изменението за целия десетгодишен период на БВП на човек от населението показва нарастване с 41%. За същия период в страната жилищата са поскъпнали двойно, а хранителните стоки с около 60%. В периода 2008 - 2015 г. се отчита нарастване само с 2%, като за съпоставка през 2008 - 2015 г. водещите икономически сили - Германия и САЩ, отчитат покачване на БВП на човек от населението, съответно с 14.5% и 14%. Докато тези страни правят две стъпки напред към повишаване на жизнения стандарт на

своето население, България прави една стъпка назад в обратната посока.

Следващият анализ е на паритетите на покупателната способност за разглеждания десетгодишен период 2006-2015 г. Поради използвания метод за агрегиране на ППС, сумарните реални разходи по компоненти на БВП не се равняват на изчисления реален БВП. За да сравним жизненото равнище между България и ЕС, Еврозона, Румъния, която членува в ЕС, заедно с нас, нашата страна и Хърватия – най-новия член от 2013 г., е целесъобразно БВП на човек от населението да бъде изразен чрез индекси на физическия обем на човек,

фиксирайки стойността на ЕС - 28 на 1 (100), (Фиг. 2). В този случай за 9-те години, страните в Еврозоната изпреварват ЕС - 28 с 2% до 5%. Румъния изпреварва целия ЕС с 76% до 121%, Хърватия още преди приемането си е с 400 % напред, а дори след като става член на ЕС изостава с 8% от своите показатели, но те все още са доста по-високи спрямо повечето страни-членки. България показва най-ниските резултати за целия ЕС. Изоставането ни варира от -26 % до -10 % през 2014 г. За 2015 г. данните за ППС не са налични, но съдейки по снижението с 17 % на годишна база БВП на човек от населението, намалението ще е чувствително.

Фиг. 2 ППС на ниво БВП-1 (ЕС-28=1) през периода 2006 – 2015 година
 Забелжка: Данните за 2015 г. все още не са официално публикувани.
 Източник: The Statistic Portal Statista, <http://www.statista.com/>, 2016

От макроикономическа гледна точка, подсекторите на добивната и преработваща промишленост, разпределението на електрическа и топлинна енергия и други горива имат съществено значение за формирането на БВП на страната (Фиг. 3). Основание за това твърдение дават публикуваните от Българската минно-геоложка камара последни данни: по стойности на индекса за общия добив на полезни изкопаеми, съотнесен към броя на населението, нашата страна се отличава с над средните за света параметри - 11 тона/човек (МИЕТ, 2012). По този показател страната ни може да се определи като „минна държава“, наред с водещите в областта европейски страни. Особено в регионите на България, където тази промишленост е силно застъпена, тя е и основният източник на доходи за местното население. По тази причина подсекторите на добивната и преработваща промишленост, разпределението на електрическа и топлинна енергия и други горива заслужават внимание при изследване на националния жизнен стандарт.

За десетгодишния период при БВП в нетно изражение се наблюдават както покачване, така и спад (Фиг. 3). Най-същественото нарастване е през 2007 г. спрямо 2006 г. - с 19%, като със същия процент се увеличават и подсекторите на добивната и преработващата промишленост, разпределението на електрическа и топлинна енергия и други горива. Следващото по значение повишение се наблюдава през 2008 г. спрямо 2007 г. – 14%, но изменението при разглежданата промишленост е едва плюс 2%. За останалия период се регистрират покачвания с 1-2%, дори спад 2009 – 2008 г. с 1%. Повишение от 8% на БВП се отчита в периода 2011 – 2010 г., което можем да твърдим, че е свързано основно с покачването от 25% на конкретните подсектори. Относителният дял на тази промишленост в разглеждания период варира от 17% (2008 и 2010), през 19% (2006, 2007, 2013, 2014, 2015) до 20% (2011, 2012), като същественото покачване 2011 – 2010 г. с 3% води до покачването на БВП с 8%.

млрд. лв.

Фиг. 3 БВП на Република България, относителен дял на добивната и преработващата промишленост, разпределението на електрическа и топлинната енергия и другите горива през периода 2006-2015 година в млн. лв.

Забележка: *Добивната промишленост включва: преработващата промишленост; производството и разпределението на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива; доставянето на води; канализационните услуги, управлението на отпадъци и възстановяването.

Източник: Национален статистически институт, www.nsi.bg, 2016

Заклучение

В очертавания нов контекст темата за жизнения стандарт и намирането на алтернативни пътища за неговото повишаване става все по-актуална и значима. Причината за това е, че тя се отнася както до стопанския и обществения живот като цяло, така и до поведението на отделните икономически агенти в частност. Анализът на последните данни показва, че икономическите предизвикателства в тази важна област все още не са преодоляни, като от много години общественото благосъстояние и стандарта на живот продължават да са сред главните проблеми на българската стопанска практика. Очевидна е необходимостта от разработване и прилагане на цялостна концепция на национално равнище, успоредно с провеждането на политики за подобряване на качеството на живот, ограничаване разпространението на бедността и редуциране на риска от социално изключване. За целта следва да се анализират и обективизират възможностите за устойчиво подобряване на жизненото равнище, които да са адекватни и приложими към българската икономика. Това изисква реалистичен и критичен поглед както към ситуацията на национално и регионално ниво, така и към откриване на възможни сценарии за решение на проблема и на двете равнища. От една страна, постигнатото жизнено равнище в голяма степен се предопределя от настоящето социално-икономическо развитие на страната, а от друга - само по себе си се превръща в значима предпоставка за по-голям напредък в бъдещ план. Ето защо, набелязването и следването на конкретни стъпки за неговото повишаване е първа крачка във върнатата посока. Такава стъпка за решаването на очертаните проблеми е развитието на отрасъла на добивната и преработващата промишленост, разпределението на електрическа и топлинна енергия и други горива, който има съществено значение за формирането на БВП на страната. България е с утвърдени традиции в тази промишленост, наред с

водещите в областта европейски страни. Особено в регионите на страната, където тази промишленост е силно застъпена, тя е и основният източник на доходи за населението там и заслужава внимание при изследване на националния жизнен стандарт. От направения анализ на макроикономическите показатели се вижда връзката „нарастване на продукта, произведен в сферата на добивната и преработваща промишленост, разпределението на електрическа и топлинна енергия и други горива води до нарастване на БВП на страната“. Ето защо тези подсектори биват определяни като перспективен за бъдещото индустриално развитие на България, особено предвид наличния по-висок потенциал.

Литература

- Доганов, Д., Б. Дуранкиев. Реклама и насърчаване на продажбите. – С.: „Стопанство“, 1995
- Институт за отворено общество. Обществено мнение и социални нагласи в България през юли 2014 г., Доклад от национално представително изследване на общественото мнение. – С., 2014
- Йотова, Л. Благосъстоянието преди и след членството на България в Европейския съюз: между очакванията и реалностите. Годишник на УНСС, бр. 7/2008
- Кирилов, В. Анализ на качеството на живота. – С.: „Авангард прима“, МВБУ, 2014
- Колектив, Обща икономическа теория. – С.: „Нова звезда“, 2003
- Колектив. Икономическа енциклопедия (Първо издание). – С.: „Наука и изкуство“, 2005
- Министерство на икономиката, енергетиката и туризма. Национална стратегия за развитие на минната (минерално-суровинната индустрия), 2012

Национален център за изследване на общественото мнение. Жизнен стандарт и стратегии на българските домакинства, НЦИОМ, 2012

Рангелова, Р. Брутният вътрешен продукт като измерител на икономическия растеж – методологични особености и тенденции. Икономически изследвания. ИИИ БАН, Година XIX, 2010, кн. 4, с. 3-38

Стоичкова, О. Благосъстоянието като фактор на икономически растеж. //Ново знание, год. 1, бр. 2, април - юни 2012

Стоянов, В. Богатство и благосъстояние. –С.: „Галик“, 2007
НСИ, www.nsi.bg

Curcio, Ch. A New Economic Measure of the Standart of Living. Ranking U.S. Metropolitan Areas, Duquesne University, 2005

The Statistic Portal Statista, <http://www.statista.com/>

Статията е препоръчана за публикуване от кат. „Икономика и управление“.